

THE ROLE OF THE PROFESSIONAL QUALITIES OF THE EDUCATOR-TEACHER IN THE FORMATION OF PEDAGOGICAL COMMUNICATION

Parvana Imanova

Azerbaijan State Pedagogical University,
Lecturer of the Department of Preschool Education Pedagogy,

Ph.D. in Pedagogy

E-mail: imanova.pervane@bk.ru
<https://orcid.org/0000-0002-9542-4804>

Abstract. The article examines various aspects of improving the professional qualities of educators working in the field of preschool education, taking into account that education is one of the main factors in the formation of new qualities of economic and social development in modern times, and focuses on the main goal - improving the content of education, the importance of professional pedagogical staff and management structures as a mechanism of influence. The article shows that pedagogical communication is a key component of the educational process, its importance as a complex process that not only transfers information, but also affects the emotional and social development of children. It is emphasized that effective pedagogical communication plays an important role in increasing learning motivation in the educational environment, in forming self-confidence in children, and in developing creative thinking. The importance of the problem requires the investigation of various aspects of the competencies possessed by educators working in the field of preschool education.

Keywords: preschool education, educator-teacher, modern education, pedagogical communication, communicative skills, professional qualities.

DOI: 10.30546/2709-2488.2025.01.512

To cite this article: Imanova P. (2025). The role of the professional qualities of the educator-teacher in the formation of pedagogical communication. *Journal of Preschool and Primary Education*, Vol. 250, Issue I, pp. 45-57.

Article history: received – 10.02.2025; accepted – 11.03.2025.

CC BY 4.0. Authors expressly acknowledge the authorship rights of their works and grant the journal the first publication right under the terms of the Creative Commons Attribution License International CC-BY, which allows the published work to be freely distributed to others, provided that the original authors are cited and the work is published in this journal.

PEDAQOJİ ÜNSİYYƏTİN FORMALAŞDIRILMASINDA TƏRBIYƏÇİ- MÜƏLLİMİN PEŞƏ KEYFİYYƏTLƏRİNİN ROLU

Pərvanə İmanova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,
məktəbəqədər təhsilin pedaqogikası kafedrasının müəllimi
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
E-mail: imanova.pervane@bk.ru
<https://orcid.org/0000-0002-9542-4804>

Annotasiya. Məqalədə müasir dövrdə təhsilin iqtisadi və ictimai inkişafın yeni keyfiyyətlərinin formalaşdırılmasında başlıca amillərdən olmasını nəzərə alaraq məktəbəqədər təhsil sahəsində çalışan tərbiyəçi-müəllimlərin peşə keyfiyyətlərinin yüksəldilməsinin müxtəlif aspektləri araşdırılmış, əsas hədəf təhsilin məzmununun təkmilləşdirilməsinə, peşəkar pedaqoji heyətin və idarəetmə strukturlarının təsiretmə mexanizmi kimi əhəmiyyətinə istiqamətlənmişdir. Məqalədə pedaqoji ünsiyyətin təhsil prosesinin əsas tərkib hissəsi olduğu, onun sadəcə informasiyanın ötürülməsi deyil, eyni zamanda uşaqların emosional və sosial inkişafına təsir edən mürəkkəb proses kimi əhəmiyyəti göstərilmişdir. Səmərəli pedaqoji ünsiyyətin təhsil mühitində öyrənmə motivasiyasını artırmaqda, uşaqlarda özünəinamın formalaşdırılmasında, yaradıcı düşüncənin inkişafında vacib rol oynadığı vurğulanır. Problemin əhəmiyyəti məktəbəqədər təhsil sahəsində çalışan tərbiyəçi-müəllimlərin malik olduqları kompetensiyaların müxtəlif aspektlərinin araşdırılmasını tələb edir.

Açar sözlər: məktəbəqədər təhsil, tərbiyəçi-müəllim, müasir təhsil, pedaqoji ünsiyyət, kommunikativ bacarıqlar, peşə keyfiyyətləri.

DOI: 10.30546/2709-2488.2025.01.512

Məqaləyə istinad: İmanova P. (2025). Pedaqoji ünsiyyətin formalaşdırılmasında tərbiyəçi-müəllimin peşə keyfiyyətlərinin rolu. «*Məktəbəqədər və ibtidai təhsil*», № 1 (250), səh. 45-57.

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 10.02.2025; qəbul edilib – 11.03.2025.
CC BY 4.0. Müəlliflər açıq şəkildə öz əsərlərinin müəlliflik hüquqlarını təsdiq edir və jurnala Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) lisenziyası çərçivəsində ilk nəşr hüququnu verirlər. Bu lisenziya, əsərin bu jurnalda yayımlandığı və orijinal müəlliflərə istinad edildiyi halda, onun sərbəst şəkildə digər şəxslər tərəfindən yayılmasına icazə verir.

Giriş / Introduction

Hazırda müasir pedaqogika elmində məktəbəqədər təhsil sahəsində çalışan tərbiyəçi-müəllimlərin peşə keyfiyyətlərinin yüksəldilməsinin müxtəlif aspektləri fəal araşdırma mövzusunə çevrilmişdir. Buna cəmiyyətin artan tələbləri, empatiya hissinin az olması, qarşılıqlı əlaqənin qurulmasında yaranan çətinliklər, uşaqlarda müxtəlif səbəblərdən yaranan psixoloji hallar, ünsiyyətin azalması və s. aid etmək olar. Bu və ya digər problemləri həll etmək üçün əsas rol sosial institutlardan biri olan təhsilin üzrəsinə düşür. Bu fundamental problemin əsas subyekti, şübhəsiz ki, müəllimlərdir. Müəllim istiqamət verən, öyrənməyi öyrədən, təlim-tərbiyə prosesini təşkil edən, şəxsiyyətin formalaşdırılmasında müstəsna rola malik olan ən vacib şəxs, memar kimi xüsusi rola malikdir. Müəllimlərin qiymətləndirilməsində bilik, şəxsiyyət, ətraf mühitə uyğunlaşma, ətraf mühitin inkişafında iştirak, kommunikativlik kimi meyarlardan da istifadə olunur. İlkin təhsil pilləsində bu inkişafın əsas iştirakçıları tərbiyəçi-müəllimlərdir. Onlar ölkənin gələcək inkişafında, fərdlərin sosiallaşmasında və sosial həyata hazırlanmasında, mədəniyyət və dəyərlərin ötürülməsində aparıcı rol oynayırlar. Bu baxımdan tərbiyəçi-müəllimlərin əsas kompetensiyalarından biri olan pedaqoji ünsiyyət pedaqoji fəaliyyətin təməl prinsipidir və bilavasitə peşə keyfiyyətinin səviyyəsi ilə əlaqəlidir. Peşə kompetensiyalarına yiyələnmə, məktəbəqədər yaş dövrünün özünəməxsus xüsusiyyətlərinə uyğun səmərəli pedaqoji ünsiyyət texnologiyaları, metodları və vasitələri üzrə biliklər, pedaqoji fəaliyyətin normativ tələblərinə riayət olunması və həmçinin valideynlərlə əməkdaşlıq münasibətlərinin qurulması, kommunikativ səriştəni yüksəltməyə imkan yaradır.

Problemin aktuallığı bir çox tədqiqatçıların Həmzəyev M.Ə, Mehrabov A.O., İlyasov M.İ, Lisina M.İ. və başqalarının əsərlərində tədqiq edilmiş və səriştəli müəllim keyfiyyətlərinin təhsil mühitinə təsir imkanları araşdırılmışdır. Xüsusilə müasir təhsil mühiti tərbiyəçi-müəllimlərin qarşısına yeni çağırışlar qoyur. Texnologiyanın inkişafı, fərdiləşdirilmiş təhsil tələbləri və dəyişən sosial normalar pedaqoji ünsiyyətin xarakterini dəyişdirir. Tədqiqatın məqsədi tərbiyəçi-müəllimlərdə peşəkar səriştənin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi, səmərəli ünsiyyət mühitinin qurulmasında qarşıya çıxan çətinlikləri həll etməsindən, təlim mühitinin səmərəliliyinə töhfə verən ünsiyyət texnologiyalarının inkişafına nail olmaqdan ibarətdir.

Əsas hissə / Main part

Peşəkarlıq və bacarıq tərbiyəçi-müəllim üçün ən vacib keyfiyyətlər hesab olunur. Bu iki keyfiyyət özündə pedaqoji fəaliyyətin elə mühüm tərəflərini birləşdirir ki, onlar uşaqların tərək୍କkürünün və şəxsiyyətinin inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir, pedaqoji prosesin bütövlüyünü, şəxsiyyətyönümlü və nəticəyönümlülüyünü təmin edir, gənc nəslin şəxsiyyət kimi formalaşmasına səbəb olur.

“Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nın birinci strateji istiqamətin əsas məqsədlərindən biri “Səriştə əsaslı fərdiləşdirilmiş təhsil məzmununun yaradılması” kimi təhsilin davamlı təkmilləşdirilməsini təmin edən sistemin təşkil edilməsidir. Fəaliyyət planında uşaqların erkən yaş dövründə inkişafının səmərəli təhsil modelinə əsaslanan standartlarının və kurikulumların hazırlanması strateji hədəf kimi qoyulmuşdur [Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası., 2013]. Məzmun standartlarının hazırlanmasında məktəbəqədər təhsil üzrə nümunəvi kurikulum sənədlərinin tətbiqinə, tərbiyəçi-müəllimlərin peşəkarlıq səviyyələrinin yüksəldilməsinə, uşaq inkişafında səriştəli valideyn obrazının yaradılmasına və s. xüsusi diqqət yetirilmişdir. Bu baxımdan təhsil işçilərinin peşəkarlıq səviyyəsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Tərbiyəçi-müəllimin peşəkarlığı və səriştəsi onun pedaqoji prosesi peşəkarlıqla həyata keçirə bilməsi və bu prosesə səriştəli yanaşmasıdır. Yəni, o, öz peşəsinin bütün incəliklərini bilir, müəllimlik fəaliyyətini ustalıqla həyata keçirir, problemi optimal üsullardan istifadə etməklə elmi şəkildə həll edə bilir. Peşəkarlıq və səriştə o qədər bir-biri ilə sıx bağlıdır ki, birinin olması, digərinin olmaması mümkün deyildir .

Pedaqoji peşəkarlıq fitri istedadın və ya bu sahədə uzunmüddətli fəaliyyətin nəticəsi deyildir. Bu işdə istedadın, çoxillik təcrübənin müəyyən təsirləri var, peşəkarlıq yalnız bunların nəticəsində formalaşmır. Pedaqoji peşəkarlıq inkişaf edən prosesin nəticəsidir. Yəni, əgər müəllim əldə etdiyi biliyə arxalanırsa və öz üzərində işləmirsə, peşəkar ixtisas biliklərini inkişaf etdirmirsə və ya pedaqoji yaradıcılığa meyilli deyilsə, onda nə təcrübə, nə də gündəlik fəaliyyət kömək edə bilməyəcəkdir [İlyasov, M., 2007]. Tərbiyəçi-müəllimin peşəkar səriştəliliyi, bilavasitə, pedaqoji fəaliyyətdə yeniliklərin və innovasiyaların tətbiqi ilə əlaqəli olaraq inkişaf edir. Ötən əsrin 60-cı illərindən başlayaraq təhsildə aparılan islahatlar, təhsildə yeniliklər, o cümlədən inkişafetdirici təhsil texnologiyalarının tətbiqi, təlim prosesində texniki vasitələrin geniş tətbiqi, fərdi inkişaf texnologiyalarının meydana çıxması, informasiya texnologiyalarının tətbiqi, interaktiv təlim metodları və digər yeniliklər müəyyən mərhələlərdə tərbiyəçi-müəllim peşəkarlı-

ğının inkişafı üçün zəmin yaratmışdır.

Tərbiyəçi-müəllim uşaqların müxtəlif inkişaf xüsusiyyətlərini (fiziki inkişaf, idrakı, estetik və yaradıcı, sosial-emosional) nəzərə alır və bu xüsusiyyətlərə uyğun təlim təcrübələri yaradır. O, uşaqların öyrənmə tərzlərindəki fərqləri başa düşür və fərdiliyə müvafiq olaraq bərabərhüquqlu öyrənmə imkanları yaradır. Tərbiyəçi-müəllim öyrənmənin necə baş verdiyini, təlimin inkişaf səviyyəsinin öyrənməyə necə təsir etdiyini, müxtəlif inkişaf xüsusiyyətlərinin tədris prosesində necə nəzərə alınmalı olduğunu bilir və uşaqların mənimsəmə prosesini asanlaşdıracaq təlim strategiyalarından istifadə edir. Tərbiyəçi-müəllim fərdi fərqlərin, daxili və xarici motivasiyanın, öyrənmə vərdişlərinin tədrisdə vacib olduğunu bilir və müvafiq təcrübələri yaratmağa çalışır. Peşəkarlığın əsas xüsusiyyətləri uşaqları tanımaq, tədrisin səmərəli planlaşdırılması, materialların işlənilib hazırlanması, qrupun idarə edilməsi, qiymətləndirmə, istiqamətləndirmə, əsas bacarıqların inkişaf etdirilməsi, xüsusi təhsilə ehtiyacı olan uşaqlar üçün qayğılı optimal mühitin formalaşdırılması, özünütəkmilləşdirmə və ailə ilə əməkdaşlıq əlaqələrinin yaxşılaşdırılması və s. kimi ümumiləşdirilə bilər.

Cəmiyyətin inkişafı məktəbəqədər təhsil üçün xüsusi şərtləri diktə edərək, uşaqlarla işin təşkilində pedaqoji texnologiyaların, innovasiyaların intensiv tətbiqini tələb edir. Bu, xüsusilə peşə sənəstəsinin, onun əsasını təşkil edən tərbiyəçi-müəllimin şəxsi və peşəkar inkişafının vacibliyini önə çıxarır.

Peşəkar sənəstə – sistemli bir hadisə olub, pedaqoji biliklərin, təcrübənin sistemli vəhdətindən ibarət olan, tərbiyəçi-müəllimə pedaqoji fəaliyyəti səmərəli həyata keçirməyə imkan verən, pedaqoji prosesi məqsədyönlü təşkil edən, pedaqoji ünsiyyəti və həmçinin şəxsi inkişafı əhatə edən təkmilləşməyə xidmət edir. Məktəbəqədər təhsil fəaliyyəti aşağıdakı meyarları tələb edir:

- vahid təhsil prosesinin həyata keçirilməsi;
- subyekt-məkan inkişaf mühitinin yaradılması;
- uşaqların təhlükəsizliyinin, həyat və sağlamlığının qorunması.

Bunları həyata keçirmək üçün tərbiyəçi-müəllim təhsil, tədris-metodik, sosial-pedaqoji sahələr üzrə, o cümlədən ünsiyyət bacarıqlarına malik olmalı, fəaliyyətin təşkili və məzmunu məsələlərini istiqamətləndirməlidir.

Pedaqoji ünsiyyət pedaqoji prosesin həyata keçirilməsinin əsas formasıdır. Onun məhsuldarlığı, ilk növbədə, təhsilin məqsədi və aşılacağı dəyərlərə müvafiq olaraq onun həyata keçirilməsi üçün zəruri olan ünsiyyət ilə müəyyən edilir. Eyni zamanda, bu məqsəd və dəyərlər ünsiyyətin bütün iştirakçıları tərəfindən fərdi davranışları üçün imperativ olaraq bu prosesin subyektləri kimi qəbul edilməlidir.

Uşaqyönümlü subyekt-məkan inkişaf mühitinin yaradılması tərbiyəçi-müəllimin qarşısında aşağıdakı tələbləri qoyur:

- Uşaqları əhatə edən inkişafetdirici mühitin-əşyalarla, onları əhatə edən insanlarla qarşılıqlı əlaqənin qurulması və dərk edilməsinə şəraitin yaradılması;
- Uşaqların fərdi xüsusiyyətlərinə, yaradıcı qabiliyyətlərinə, dünyagörüşlərinə uyğun şəxsiyyətyönümlü inkişaf mühitinin formalaşdırılması.

Uşaqları əhatə edən inkişafetdirici mühit tədqiqat obyektı olmaqla, onların maraq və ehtiyaclarının ödənilməsinə, ətraf aləmin dərk edilməsinə, şəxsiyyətlərarası münasibətlərin formalaşdırılmasına, nitqin inkişafına və s. bilavasitə təsir edir. Qarşılıqlı əlaqənin səmərəliliyi tərbiyəçi-müəllimin inkişafetdirici mühitin təşkilinə nə dərəcədə yaradıcı yanaşmasından asılı olaraq dəyişir. Səmərəli ünsiyyətin formalaşdırılmasında mühit xüsusi rola malik olur. Səmərəli mühit uşaqlara psixoloji rahatlıq gətirməklə gərginliyin aradan qaldırılmasına, müstəqil olaraq istək və arzularını səsləndirmələrinə şərait yaradır.

Uşaq şəxsiyyətinin inkişafına istiqamətlənmiş dəstəkləyici mühitin qurulmasında uşaqların maraq və ehtiyaclarının nəzərə alınması xüsusi əhəmiyyətə malik olur. Tərbiyəçi-müəllim məşğələlərin planlaşdırılmasını və qurulmasını bu tələblər əsasında təşkil etdikdə qrupun emosional sferasının müsbətyönümlü qurulmasına, qrupda tərbiyəçi-müəllim-uşaq, uşaq-uşaq əməkdaşlığının, fəallığının inkişafına və müstəqil düşüncənin yaranmasına təkan verir.

Uşaqlar eşitdikləri, gördükləri, toxunduqları hər bir əşya və ya hadisə haqqında müstəqil fikir yürüdərək fəaliyyəti özləri seçir, tədqiqatçı rolunda çıxış edir, tərbiyəçi-müəllim və həmyaşıdları ilə ünsiyyətdə olurlar.

Pedaqoji ünsiyyətin spesifikliyi ondan ibarətdir ki, bu, mürəkkəb və ziddiyyətli dialoqdur. Burada bir çox subyekt eyni vaxtda müxtəlif yaş, status və inkişaf səviyyəsinə görə müxtəlif rollarda iştirak edirlər. Fərqli intellektlərə, emosional sferalara, iradələrə malik xarakterlərin özünəməxsus qarşılıqlı əlaqəsi baş verir. Buna görə də pedaqoji ünsiyyət prosesində müxtəlif situasiyalar baş verə bilər: əməkdaşlıq, rəqabət, qarşıdurma və s. Tərbiyəçi-müəllimin bu və ya digər ünsiyyət formasını seçməsi, peşəkar motivasiya, tərbiyəçi-müəllimin şəxsiyyətinin xüsusiyyətləri, emosional sferasının vəziyyəti, ünsiyyət bacarıqları və yaradıcı fərdiliyi, habelə keçmiş ünsiyyət təcrübəsi burada xüsusi əhəmiyyətə malik olur.

Pedaqoji ünsiyyətin başqa bir xüsusiyyəti onun təhsil və tərbiyə funksiyalarını eyni vaxtda yerinə yetirməsidir. Təhsil funksiyası aparıcıdır və tərbiyəçi-müəllimin sosial bilikləri ötürməsindən, şəxsiyyətin formalaşmasında uşaqlarla birgə səmərəli qarşılıqlı əlaqələrin qurulmasından ibarətdir.

Pedaqoji ünsiyyətin hansı növündən istifadə edilməsindən asılı olmayaraq müəllimin şagird kollektivi ilə məhsuldar ünsiyyət prosesi təşkil olunmadan pedaqoji fəaliyyətin didaktik və tərbiyəvi vəzifələrini lazımı şəkildə həyata keçirmək mümkün deyildir [Həmzəyev, M., Əmiraslanova, S., 2007].

Təhsil prosesinin iştirakçıları – tərbiyəçi-müəllim, valideyn və məktəbəqədər

müəssisə rəhbəri arasındakı əməkdaşlıq prosesində aşağıdakı əlaqələr yaranır:

- informasiya;
- təşkilatçılıq və fəaliyyət;
- ünsiyyət;
- idarəetmə və özünüidarəetmə.

İnformasiya əlaqələri valideynlər və tərbiyəçi-müəllimlər arasında məlumat mübadiləsi ilə xarakterizə olunur. Tərbiyəçi-müəllim valideynə uşağın təlim-tərbiyəsi, eyni zamanda həmyaşıdları ilə ünsiyyət zamanı nəzərə çarpan müsbət və ya mənfi xüsusiyyətləri haqqında məlumatlar verə bilər. Düzgün əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulması səmimi, etibarlı mühitin formalaşdırılması informasiya mübadiləsinin yaranmasına və inkişafına təkan verəcəkdir. Məlumat mübadiləsi tərbiyəçi-müəllim və valideynlərə uşağın şəxsiyyətini birlikdə öyrənməyə və ümumi təhsil proqramı hazırlamağa kömək edəcəkdir.

Təşkilatçılıq və qarşılıqlı fəaliyyət əlaqələri pedaqoji işin prinsiplərini bilən və təhsilin məqsədinə nail olmağı təmin edən, təhsil vasitələrindən istifadənin yollarına, metodlarına peşəkar yanaşan, təşkilatçılıq rolunu mükəmməl şəkildə yerinə yetirən tərbiyəçi-müəllimlərdə özünü göstərir. Pedaqoji prosesin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq valideynlərin pedaqoji məkan şəraitində iştirakının vasitə və üsulları seçilir. Tərbiyəçi-müəllimlər əməkdaşlıq üçün çərçivə yaradırlar. Tərbiyəçi-müəllim və valideynlər arasında təşkilati və fəaliyyət əlaqələrinin qurulmasının bir hissəsi olaraq, valideynlərə pedaqoji prosesin digər iştirakçıları ilə qarşılıqlı əlaqə formalarını və məzmununu seçmək hüququnun verilməsidir. Bu zaman məktəbəqədər təhsil müəssisəsində çalışan əməkdaşlarla bərabər, valideynlər də təhsilin məzmununun planlaşdırılması və formalaşmasında iştirak etmək imkanı əldə edirlər.

Ünsiyyət əlaqələrinin qurulmasında aparıcı rol tərbiyəçi-müəllimə verilir. Onun peşəkarlığı, səriştəliliyi, idarəetmə bacarığı, ünsiyyət qurma təcrübəsi valideynlərlə əlaqə yaratmaqda əsas bələdçidir. Valideynlərin əlaqə qurmaq, konstruktiv dialoqa girmək və birgə iş formalarında iştirak etmək istəyi tərbiyəçi-müəllimin təşəbbüsü ilə başlanan ünsiyyətin davamı olacaqdır.

Amerikalı psixoloq K.Rocersə görə, səmərəli pedaqoji ünsiyyət həm də psixoterapevtik funksiyanı yerinə yetirir, ünsiyyəti asanlaşdırır. Bu funksiyanın vacibliyini qeyd edən K.Rocers müəllimi, ilk növbədə, öyrənmə və ünsiyyətin asanlaşdırıcısı adlandırırdı. Bu o deməkdir ki, müəllim uşağa özünü ifadə etməyə, onda müsbət olanı göstərməyə kömək edir. Uşağın uğuruna maraq, dəstəkləyici mühitə kömək edir, öyrənməyi asanlaşdırır, özünüifadənin daha da inkişaf etməsinə kömək edir.

Səmərəli pedaqoji ünsiyyət təhsil əməkdaşlığı əsasında həyata keçirilir və tərbiyəçi-müəllimin qarşısında aşağıdakı tələbləri qoyur:

- fərdi yanaşma – uşaqların maraq və ehtiyaclarına diqqət yetirmək, fikirlərinə hörmətlə yanaşmaq;
- empatiya – özünü uşağın yerinə qoymaq, hiss və ehtiyaclarını başa düşmək, onun davranışının məqsəd və motivlərini müəyyənləşdirmək, uşağın fəaliyyətini əvvəlcədən proqnozlaşdırmaq və idarə etmək;
- dostluq – uğur qazanmaq üçün uşaqda maraq hissi formalaşdırmaq;
- refleksiya – uşaqların fəaliyyətinə nəzarət etmək, davranış və fəaliyyətləri üzərində təhlil aparmaq və ehtiyac yarandığı halda kömək etmək.

İdarəetmə və özünüidarə məktəbəqədər müəssisə tərəfindən qarşılıqlı əlaqə sisteminin qurulmasını, bu qarşılıqlı əlaqə sisteminin təşkilində və həyata keçirilməsində valideynlərin iştirakını əhatə edir.

Tərbiyəçi-müəllimin gözlənilən vəzifələri yerinə yetirməsi üçün peşə biliklərini mənimsəməsi vacibdir. Bundan əlavə, o, öz peşə keyfiyyətlərinə uyğun olaraq bilik və bacarıqları öyrətməli, təşkil etməli, sosial-emosional mühit qurmağı bacarmalıdır. Uşaq bir çox keyfiyyətləri, münasibət və vərdişləri müşahidə zamanı qavrayır. Ona görə də uşaqlara milli, bəşəri və peşəkarlıq nöqteyi-nəzərdən düzgün keyfiyyətlər nümunə göstərilməlidir. Tərbiyəçi-müəllim uşaqlara təhsil proqramının məqsəd və vəzifələrinə yönəlmiş və ona nail olacaq keyfiyyət və kəmiyyət xüsusiyyətlərini ötürməli və inkişaf dinamikasını dəstəkləməlidir. Təlim prosesinin fasilitatoru kimi məsuliyyət tərbiyəçi-müəllimin üzərinə düşür. O, fəaliyyəti təşkil edir, məqsədləri müəyyənləşdirir, vaxtdan səmərəli istifadə etməyi planlaşdırır, qrupun təhlükəsizliyini təmin edir, tədris alətləri və avadanlıqlarını uşaqların istifadəsinə verir.

Tərbiyəçi-müəllimin peşə keyfiyyətləri təhsildən gözlənilənlərlə sıx bağlıdır. İnformasiya əsri kimi qeyd olunan müasir dövrdə tərbiyəçi-müəllimi uşaqların inkişafında xüsusi rola malik “informasiya əsrinin qurucusu” kimi ifadə edə bilər. İnformasiyanın sürətlə artması və bu prosesdə uşaqlara lazım olan faydalı məlumatların seçilməsi, fərdiləşdirilməsi, inteqrasiya olunması, çatdırılması xüsusi əhəmiyyətə malik olur.

Metodologiya

Tərbiyəçi-müəllimin peşə keyfiyyətləri

XX əsrin sonu və XXI əsrin əvvəllərində müasir dünyanın əsas xarakterik xüsusiyyətləri müxtəlif səviyyəli mütəxəssislər tərəfindən aşağıdakı kimi xarakterizə olunurdu:

Pedaqoji prosesə müxtəlif yanaşmaların mövcud olduğu müasir şəraitdə səriştəli təhsil yanaşması Y.A.Komenskinin dediyi kimi, öyrənilənlərin nəzəri və praktiki bilik, bacarıq və vərdişlərə yiyələnməsi yoludur. Tərbiyəçi-müəllim elə bir vəziyyət, təhsil şəraiti və təlim mühiti yaradır ki, orada öyrənilən biliklər, mənimsənilən vərdiş və bacarıqlar, onun öz transformasiyası ilə deyil, birbaşa

rəhbərliyi və istiqaməti ilə əldə edilir. Uşaq fəallığının təmin edilməsi sərbəst düşüncə, müstəqil fəaliyyət üçün şərait yaradır və mənimsəmə prosesini intensivləşdirir. Pedaqoji səriştə, eyni zamanda tərbiyəçi-müəllimin pedaqoji hadisəyə, proseslərə bacarıqlı və peşəkar yanaşmasıdır. Peşəkar yanaşma bir çox təlim-tərbiyə metodları arasından ən uyğun, ən asan, ən qısa və həll edilə bilən metodu seçib tətbiq etməyə kömək edir.

Tərbiyəçi-müəllim səriştəsinin müxtəlif parametrləri və göstəriciləri vardır. Bu müxtəliflik onun strukturunda da özünü göstərir. Səriştə modelinin strukturu aşağıdakılardan ibarətdir:

- ✓ **texnoloji** (təlim prosesində pedaqoji texnologiyaların mənimsənilməsi və səmərəli istifadəsi);
- ✓ **layihə konstrukturu** (təhsil proqramlarının layihələndirilməsi, təhsil müəssisəsinin əsas təhsil proqramlarının hazırlanmasında iştirak, universal təhsil fəaliyyətinin və əsas səlahiyyətlərin formalaşmasını təmin edən tapşırıqların qurulması);
- ✓ **analitik** (tədris-metodik komplekslərin dövlət standartlarına uyğunluğunun təhlili; əsas kompetensiyaların və universal təhsil fəaliyyətinin formalaşmasını təmin edən tapşırıqların seçilməsi);
- ✓ **proqnostik** (təklif olunan tədris-metodiki komplekslərin təhlili əsasında əsas təhsil proqramları üzrə ixtisaslaşmanın nəticələrinin proqnozlaşdırılması);
- ✓ **qiymətləndirmə** (əsas təlim proqramlarının ixtisaslaşmasının nəticələrinin qiymətləndirilməsi üçün yeni sistemin tətbiqi: top reyting sistemi, təlim nəticələrinin portfeli və s.);
- ✓ **monitorinq** (təlim-tədris prosesinin və tədrisin keyfiyyətinin müəyyən edilməsi üçün texnoloji monitorinqin qəbulu və istifadəsi) [Mehrabov, A., 2015].

Peşəkar səriştə birbaşa peşənin məzmunu ilə əlaqəli keyfiyyətdir. Peşəkar səriştəyə malik tərbiyəçi-müəllim pedaqoji prosesdə yarana biləcək bütün gərginliyi aradan qaldırmaqla yanaşı, həm də tərbiyə işinin nəticəyönlümlü olmasını təmin edir. Dj. Raven hesab edir ki, səriştə konkret predmet sahəsində fəaliyyətin səmərəli icrası üçün zəruri olan spesifik qabiliyyətdir və yüksək ixtisaslaşdırılmış bilikləri, xüsusi fənn bacarıqlarını, təfəkkür üsullarını, eləcə də onların dərk edilməsini əhatə edir [Raven, Dj., 2002].

Tərbiyəçi-müəllimin səriştəli davranışı, pedaqoji hadisə və proseslərə səriştəli yanaşması onun pedaqoji məharətinin göstəricisi kimi xarakterikdir. Tərbiyəçi-müəllimin həm təlim prosesinə, həm də təlimdənkənar fəaliyyətə səriştəli yanaşması məşğələlərin və digər fəaliyyətlərin səmərəliliyinə və keyfiyyətinə birbaşa təsir göstərir. Bu, ilk növbədə, onun pedaqoji prosesə innovativ yanaşması ilə səciyyələnir. Yenilikçi tərbiyəçi-müəllim olmaq, təkcə yeni metod və müasir təhsil texnologiyalarını mükəmməl mənimsəməkdən ibarət deyil. İnno-

vasiya həm də ənənəvi üsul və texnologiyaları yaxşı bilmək, ənənəni müasirliklə müqayisə edib əlaqələndirə bilmək, onların yaxşı tərəflərini tətbiq etmək deməkdir. Buna görə də tərbiyəçi-müəllimin pedaqoji proseslərə səriştəli yanaşması, öyrənməsi, mütərəqqi pedaqoji təcrübəni ümumiləşdirməsi və onları öz fəaliyyətində tətbiq etmək bacarığı, bir növ “liderlik bacarığı” ilə sıx bağlıdır. O, pedaqoji prosesə yenilik gətirir, təhsil mühitinə innovativ prizmadan yanaşır, təhsil prosesində və onun məzmununun həyata keçirilməsində, innovasiyalardan istifadə edir. Bu kontekstdə tərbiyəçi-müəllimlərin innovativ yanaşması bir neçə vacib aspektlə müşayiət olunur:

- yeni pedaqoji ideyaların, konsepsiyaların, bu sahədə aparılan pedaqoji-psixoloji tədqiqatların öyrənilməsi və tədqiq edilməsi;
- öyrənilən məlumatların ümumiləşdirilməsi və tətbiq edilməsi;
- pedaqoji tədqiqat metodlarından istifadə nəticəsində yeni təlim texnologiyalarının müəyyən edilməsilə müəlliflik texnologiyalarının tətbiq olunması.

Pedaqoji səriştə tərbiyəçi-müəllimlərin öz üzərində müntəzəm işləməsi nəticəsində yaranır və inkişaf edir. Bu prosesdə yeniliyə meyilli, dərin müşahidə və yaradıcı təfəkkürə malik olmaq, həyata keçirilən yeniliklərin səmərəliliyini təhlil edərək nəticə çıxara bilmək kimi məsələlər mühüm rol oynayır. Pedaqoji səriştənin mənimsənilməsi müəllimin bütün tədris fəaliyyəti boyu davam edir. Bu, müəllimin təlim prosesində səmərəliliyi ilə məhdudlaşmır. Müəllimin digər həmkarları ilə fikir mübadiləsi apararkən, pedaqoji şuralarda, müəllim-şagird əməkdaşlığında, bir sözlə, müəllimin bütün pedaqoji fəaliyyətində pedaqoji səriştənin olması vacibdir. Bu nöqteyi-nəzərdən müəllim səriştəsinin meyarı kimi vacib olan pedaqoji səriştənin bir çox əlamət və göstəricilərinə diqqəti cəlb etmək olar [İlyasov, M., 2007].

Pedaqoji ünsiyyətdə tərbiyəçi-müəllimin peşəkar keyfiyyətləri təlim mühitinin formalaşması üçün mühüm vasitə kimi çıxış edir. Səmərəli ünsiyyət bacarıqları, empatiya, uyğunlaşma, uşaqların motivasiyasını və təhsil keyfiyyətini artırmaq üçün vacibdir.

Məktəbəqədər yaşlı uşağın ünsiyyəti onun kommunikativ ehtiyacına əsaslanır ki, bu da ona olan təsir mexanizmləri nəticəsində özünüdərkini və özünüqiyətləndirmənin təzahürü kimi müəyyən edilir [Lisina, M.I., 1986]. Əxlaqi ünsiyyət mədəniyyəti pedaqoji ünsiyyət mədəniyyətinin bir hissəsidir, buna görə də pedaqoji ünsiyyətin mühüm aspekti nitq etikasının əsasıdır [Fomin, K., 2021].

Tərbiyəçi-müəllim pedaqoji prosesdə kommunikativ bilik və bacarıqlarını tətbiq edərək ünsiyyət təcrübəsi toplayır. Pedaqoji ünsiyyətdə məzmun, yanaşma və təsir mexanizmləri də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu səbəbdən pedaqoji ünsiyyət texnologiyaları ilə tanış olmaq, kommunikativ xüsusiyyətlərin həyata keçirilməsi yollarını müəyyənləşdirmək bilik, bacarıq və qabiliyyətlərin sistem-

ləşdirilməsi üçün əsasdır.

Qrupda psixoloji mühitin yaradılması tərbiyəçi-müəllimin uşaqlarla işində ən vacib və mürəkkəb vəzifələrdən biridir. Mühit, şəxsiyyətin inkişafını təmin edən xüsusi bir şərt olaraq çıxış edir: bu kontekstdə uşaq özünü ifadə edir, istedad və qabiliyyətlərini nümayiş etdirir, fəal qarşılıqlı əlaqəyə girir və ya əksinə, passiv, özünəqapanmış və kənarlaşmış olur. Psixoloji mühit, insanlararası münasibətlərin keyfiyyətini, qrupda məhsuldar əməkdaşlıq və şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafını təşviq edən və ya əngəlləyən psixoloji şərtlərin cəmini əhatə edir. Müsbət psixoloji mühit sərbəstlik, qarşılıqlı hörmət, dostluq və nəzakətli davranışla xarakterizə olunur, bu da qarşılıqlı əlaqə üçün əlverişli şərait yaradır və şəxsi potensialın açılmasına imkan verir.

Qrupdakı mühit, iştirakçıların sosial-psixoloji münasibətlərinin, sosial rolların, simpatiya və antipatiyaların, dəyər yönümlərinin və şəxsi maraqların qrupun digər üzvlərinin maraqları ilə birləşdirilməsi bacarığının cəminə və bütün iştirakçılar arasında bağlılıq yaradan mənəvi birliyə əsaslanır. Tərbiyəçi-müəllim uşaqları və onların bir-biriləri ilə münasibətlərini müşahidə edərək, qrupda hökm sürən atmosferi müəyyən edə və eyni meyarlara əsaslanaraq onu yaxşılaşdırmaq məqsədilə gördüyü tədbirlərin səmərəliliyini dəyərləndirə bilər.

M.I.Lisina qarşılıqlı əlaqəni ünsiyyət fəaliyyətinin məhsullarından biri kimi qiymətləndirirdi. Qarşılıqlı əlaqə məhz ünsiyyət zamanı yaranır, dəyişir və inkişaf edir.

Münasibətlərin dərəcəsi və keyfiyyəti ünsiyyətin xarakteri ilə müəyyən edilir. Müşahidələr göstərmişdir ki, uşaqlarda əldə etdikləri inkişaf səviyyəsində ünsiyyət ehtiyacını ödəməyə imkan verən tərəfdaşlar simpatiya və məhəbbət oyadır. Tərəfdaşla ünsiyyət uşağın ehtiyaclarının spesifik məzmununa (diqqət, hörmət, empatiya) nə qədər çox uyğun gəlsə, o, onu daha çox sevir [Kunitsinai dr., 2001].

Uşaqların birgə fəaliyyəti və onlar arasında qarşılıqlı əlaqənin yaranması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Səmərəli ünsiyyət, şəxslərin ünsiyyət qurduğunu tam başa düşməsi, dərk etməsi və şərh etməsi deməkdir. Ümumilikdə, təhsil mühiti ünsiyyət əsasında formalaşır. Ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirən tərbiyəçi-müəllimlər bu mühüm vəzifənin həyata keçirilməsində bələdçi rolunu oynayırlar. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, müasir təhsil mühiti üçün tərbiyəçi-müəllimin səmərəli ünsiyyət tərzinə, səriştəli idarəetmə bacarığına, yenilikləri izləmə, tətbiq etmə və təsiretmə bacarıqlarına malik olmasına ehtiyac var. Bu əsas peşə bacarıqlarına yiyələnmədən heç bir tərbiyəçi-müəllim öyrədici mühiti formalaşdırma bilməz [Jakhanwal, M.S., 2021].

Nəticə / Conclusion

Beləliklə, aparılan araşdırmalara əsasən demək olar ki, müasir məktəbəqədər təhsil müəssisələrində uşaqlara tərəfdaş, onların şəxsiyyətinin inkişafına töhfə verən, təhsil prosesini bacarıqla planlaşdırmağı və qurmağı bacaran, uşaqların maraq və ehtiyaclarına uyğun inkişafetdirici təlim mühitini formalaşdıran, yaranan çətinliklərdən qorxmayan, real vəziyyətə uyğunlaşan, seçim zamanı müstəqil qərarlar qəbul edə bilən, onların mümkünlüyünü proqnozlaşdıran, habelə əməkdaşlıq edə bilən, psixoloji və pedaqoji biliklərə, müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarına bələd olan, davamlı özünütəhsil bacarıqlarına malik tərbiyəçi-müəllimlərin fəaliyyətinə üstünlük verilməlidir.

Aparılan araşdırmalar nəticəsində belə qənatə gəlmək olur ki, təhsilin ilkin pilləsi olan məktəbəqədər təhsil öz əhəmiyyəti, təsir mexanizmi ilə uşaqların gələcək inkişafına birbaşa təsir edir və digər təhsil pilləri üçün zəmin yaradır. Bu baxımdan tərbiyəçi-müəllimlərin peşəkarlıq səriştəsi nə qədər yüksək olarsa, məktəbəqədər təhsil müəssisələrində təhsilin keyfiyyət dinamikası bir o qədər yüksək olar, uşaqların sağlam psixoloji mühitdə hərtərəfli inkişafı təmin edilir, təhsilin digər pillələrində uğurlu, özünəinamlı, müstəqil düşüncəli şəxsiyyətlərin yetişdirilməsinə geniş imkanlar yaranar.

Eyni zamanda mövzu ilə əlaqədar ədəbiyyatların tədqiqi müəllimin peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsinin əhəmiyyətini önə çıxarır və kommunikativ bacarıqlara malik olan müəllimlərin uşaqların fərdi ehtiyaclarını daha yaxşı anladığını, onlara uyğun yanaşma tərzini tətbiq etdiyini sübut edir. Bu, uşaqların inkişaf edən müasir cəmiyyətdə daha rahat adaptasiya olmasına, onun fəal iştirakçısına çevrilməsinə şərait yaradacaq.

Məqalənin aktuallığı. Məqalədə, aktual problem kimi məktəbəqədər təhsil müəssisələrində çalışan tərbiyəçi-müəllimlərin peşəkar pedaqoji səriştəlilik, o cümlədən məzmun, yanaşma və təsir mexanizmlərinin xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyi pedaqoji ünsiyyət bacarıqlarına malik olmalarının üstünlükləri təhlil olunmuş, kommunikativ xüsusiyyətlərin həyata keçirilməsində bilik və bacarıqların sistemləşdirilməsinin vacibliyi diqqətə çatdırılmışdır.

Məqalənin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, təhsil sistemində baş verən mühüm dəyişikliklərdən biri də təhsilin humanistləşdirilməsidir. Bu baxımdan, tərbiyəçi-müəllimlərin qarşısında peşəkar hazırlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi, yarıdıcı, şəxsi fəallığın təzahürü, şəxsiyyətlərarası qarşılıqlı əlaqənin və pedaqoji ünsiyyətin səmərəliliyindən ibarət yüksək tələblər qoyulur. Düzgün təşkil olunmuş pedaqoji ünsiyyət pedaqoji prosesin subyekti kimi tərbiyəçi-müəllimlə uşaq arasında səmərəli və məhsuldar əlaqənin yaranmasına, ünsiyyət və psixoloji ma-

neələri aradan qaldırmağa, fərdin hərtərəfli inkişafına kömək edir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti. Məqalə bu istiqamətdə araşdırmalar aparan elmi işçilərin, gənc tədqiqatçıların, məktəbəqədər təhsil müəssisələrində çalışan gənc mütəxəssislərin, bu ixtisas üzrə təhsil alan tələbələrin yararlanmaları üçün əhəmiyyətli hesab olunur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. (2013). URL: <https://president.az/az/articles/view/9779>
2. Həmzəyev, M.Ə., Əmiraslanova, S.F. (2007). Ünsiyyətin psixologiyası. Dərs vəsaiti. Bakı, 229 s.
3. İlyasov, M.İ. (2007). Pedaqoji peşəkarlıq və müəllim səriştəliliyinin müasir problemləri. Monoqrafiya. Bakı, "Elm və təhsil", 208 s.
4. Mehrafov, A.O. (2015). Səriştəli müəllim hazırlığının problemləri. Bakı, "Elm və təhsil".
5. Lisina, M. I. (1986). Problemi ontogeneza obsheniya. M. Pedagogika. s. 31–57.
6. Kunitsina, V.N. (2001). Mezhlchnostnoye obsheniye. Uch. dlya vuzov. i dr. SPB, s. 177
7. Raven, Dj. (2002). Kompetentnost v sovremennom obshestve. Moskva, KOQITO-TSENTR, 396 s.
8. Fomin, K. (2021). Professional Training of Primary School Teacher to Organize Dialogic Learning for Students: Theoretical Context. Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. 8. 80-89. 10.15330/jpnu.8.1.80-89
9. Jakhanwal, M.S. (2021). Professional and communication skills for teachers.